

HÜDAVENDİGÂR SAHASINDA KONAR-GÖÇERLER

Ömer DÜZBAKAR*

ÖZET

1071'de Sultan Alparslan tarafından gerçekleştirilen büyük zafer öncesinde Anadolu'ya Müslüman Arap ve Türk kabileleri, boyları gelmiş ve hatta kısmî yerleşmeler de başlamıştır. Kazanılan bu büyük zafer sonrasında ise Orta Asya'dan gelen büyük nüfus hareketleri öylesine devam etmiştir ki, Ege Denizi sahillerine kadar bütün bir Anadolu'nun sosyal yapısı değişmiş, yeni oluşumlar ortaya çıkmıştır. Yeni gelen gruplar açısından özellikle Hüdavendigâr sahasının ayrı bir önemi vardır. Bölgedeki verimli araziler toprağı işleyenler için zengin fırsatlar sunmuş, ırmakların arasındaki kısımlar ise bereketli yaylaları oluşturmuştur. Bu ortam konar-göçerler için de vazgeçilmez bir fırsattır.

Anahtar Kelimeler: Hüdavendigâr, Konar-göçer, Yörük, Türkmen.

ABSTRACT

Semi-Nomads in the Hüdavendigâr Region

Prior to the great victory realized by Sultan Alparslan in 1071, Muslim-Arab and Turkish tribes had come to Anatolia, and partially sedentary life had thus begun. After this great victory large waves of population from Central Asia continued in so much density that the social structure of Anatolia notably changed as far as to the Aegean coasts. The Hüdavendigâr region was of special importance for the newly arriving groups. The fertile lands in the region provided good opportunities to those who used to do

* Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

farming. The inter-river fields were, on the other hand, served as affluent steppes for those who were occupied with semi-nomads.

Anadolu'da Osmanlı hakimiyetinin başlaması ile birlikte Batı Anadolu'daki konar-göçer Türkmenler (Gündüz, 1997a) Yürük/Yörük diye adlandırılmıştır (Gündüz, 1997b). Genel olarak, yürük adının "yürü-mek" mastarından türetildiği ve yürüyen, sefere koşan, çadır halkı, bir yerde durmayıp devamlı yer değiştiren göçebe manasında kullanıldığı kabul edilmiştir (Çubuk, 1986). Konar-göçerler yaylak ile kışlak arasında geçen hareketli hayat tarzları nedeniyle bazen, yanlış olarak, göçebe şeklinde değerlendirilmiştir (Gökçe, 2000). Temel iktisadî faaliyet olarak, yazın yaylaklarında hayvanlarını otlatmalarına karşılık, kışlaklarında küçük çapta da olsa ziraatla uğraşmaları tam bir göçebe hayat yaşamadıklarının en açık kanıtıdır. Böyle bir yaşam tarzının iskan açısından ifade ettiği anlam yerleşik hayat ile göçebelik arasında bir ara şekil olmasıdır (Tanoğlu, 1954).

Yörüklerin yayıldıkları sahalara ise Kızılırmak yayının batısında kalan bölgeler ile Rumeli toprakları olarak tespit edilmiştir (Sümer, 1952). Bundan dolayı, Anadolu'nun batı bölgelerinde XVII. yüzyıldan önce konar-göçer yaşayanlara ve bunlar tarafından kurulan köylere Yörük veya Yörük köyü "...Mudanya kazasına tabi Yörüklü nam karyede vaki..." (BŞS, B 83 48a), bu yüzyıldan sonra buralara gelen konar-göçerlere de Türkmen "...Türkmen taifesinin getirdükleri koyundan..." (BŞS, B 114 17a) denilmiştir. Bu gibi teşekküllerin konar-göçer oldukları "...reaya-i vakıfdan konar ve göçer Karakeçililer cemaati..." (BŞS, B 83 72b) şeklinde kayıtlara da yansımıştır. Bunlar tarafından kurulan köyler de "Türkmen Köyü" olarak adlandırılmıştır (Gündüz, 1997b). Anadolu'da cemaat adı taşıyan birçok köy bulunmaktadır (Kütükoğlu, 1990). Emecen (1989) yürük köylerinin oluşumuna farklı bir yaklaşım getirmiştir. Ona göre; Batı Anadolu bölgesinde mevcut piyade ve müselleme teşkilatı yürük teşekküllerinin ocaklar halindeki organizasyonuna yol açmış ve bu ocaklar zamanla birer köy haline gelmiştir. Konar-göçerlerden alınan sursat bedellerini gösteren bir belgeden öğrendiğimize göre Bursa'da yürük isimleriyle anılan köyler şunlardır: Karye-i Dobruca Yörükleri, Karye-i Gölbaşı Yörükleri (?), Karye-i Sarı (?) Yörükleri, Karye-i Ağlaşan Yörükleri (BŞS, B 83 81b).

Konar-göçer topluluklar, yaylak ile kışlak arasında devamlı yer değiştirmeleri nedeniyle, diğer reaya gibi, üzerinde buldukları ve yazıldıkları toprakların yapısına bağlı olarak tımar, zeamet veya has kaydedilmiş olmakla beraber hayat tarzları nedeniyle farklı bir hukukî statüye sahip olmuşlardır. Nitekim, yürük tabirinin belirli bir zümreyi ifade etmekle beraber, huku-

kî bir statüyü ifade için kullanılan bir kavram olarak gelişmesi de bunu göstermektedir (Çetintürk, 1943). Kanunnamelerin “Yörük lâ-mekândır, tâ’yîn-i toprak olmaz, her kande dilerse gezerler” kaydına bakılarak konar-göçerlerin, devlet tarafından mekanca başıboş bırakıldıkları düşünülmemelidir. Çünkü, devlet onlara zaman ve mekan konusunda sınırlandırmalar getirmiş olup, konaklamaları için tahsis ettiği yaylak ve kışlaklar arasındaki gidiş-gelişleri sırasında geçici olarak bir yerde üç günden fazla konaklayamayacaklarını kanunnamelerde belirtmiştir (Gökçen, 1946).

Anadolu’da yaşayan Türk göçerlerinin toplam nüfus içindeki yerini saptamak açısından İnalçık’ın (1986) verdiği örnek dikkat çekicidir. 1520’lerde Batı Anadolu (Anadolu Beylerbeyliği) nüfusunun yaklaşık % 15’ini göçerler oluşturmakta olup, yaya ve müselleme gibi göçer kökenli askeri gruplar da eklenildiğinde bu oran %27’yi bulmuştur. Ama yörüklerin asıl yoğun olarak buldukları yerler; Ankara, Kütahya, Mentеше, Aydın, Saruhan, Teke ve Hamid sancaklarıdır. Bu yedi sancakta toplamı 80.000 haneyi bulan bir göçer nüfus barınmıştır. 1520-1535 dönemi ile 1570-1580 dönemleri arasında bu bölgedeki genel nüfus artış oranı her ne kadar %42 olarak hesaplanırsa da, göçebe nüfustaki artışın %52’yi bulmuş olması doğal bir büyüme hızıyla değil, ancak doğudan sürekli olarak gelen göç ile açıklanabilir¹.

Osmanlı, kendi imparatorluk düzeniyle göçerlerin uyum içinde yaşamalarını sağlamak maksadıyla bir kısım önlemler almıştır. Lindner (2000) alınan bu önlemlerin amacını; göçerleri yerleştirmek ya da göç yollarını belirlemek suretiyle yerleşik bir konuma dönüştürmek şeklinde dar bir kapsamda ortaya koymaktadır. Bu tür bir yaklaşımda, devletin konar-göçerleri adeta potansiyel bir suçlu grubu olarak gördüğü şeklinde yanlış bir kanı oluşabilir. Oysa devlet diğer reaya grupları gibi konar-göçerlerin haklarını da korumuştur. Buna örnek olması açısından Danişmendli taifesinden haksız yere alındığı tespit edilen 700 baş koyunun sahiplerine tekrar iadesi konusunda alınan karar önemlidir (Ahmet R., 1989). Konar-göçerlerin muaf oldukları vergilerin kendilerinden istendiği durumlarda da hakları gözetilmiş ve zararlarının tanzimi yoluna gidilmiştir. II. Murad evkafı reayası olan Karakeçililer buna güzel bir örnektir: “...merhum ve mağfûrûn-leh Sultan Murad Han-ı sani tâbe serâh câmi-i şerîfi ve imaret-i amireleri evkafından perakende-i Söğüd reayasının...Kebşud kadısı olan (boşluk) nam kadı...avarız ve sursat ve işтира namıyla hilaf-ı şer’ ve kanun ikiyüzaltmış guruşların alıp gadr eylediğın bildirib...” (BŞS, B 83 72b) şeklindeki şikayet üzerine durumun araştırılarak haksız olarak alınan paranın sahiplerine iadesi

¹ Hüdavendigâr sahasında bulunan yörük cemaatlerinin kazalara göre dağılımı için bakınız Tablo I.

istenmiştir. Yine aynı bölgede Karakeçililerin kendilerinden haksız yere vergi alan kadılarını şikayetleri hakkındaki bir belgede sulh yoluna gidilmek suretiyle anlaşmaya varılmıştır (BŞS, B 83 26a). Akçe nam karye sakinlerinden bir grup Karabalçık nam mevzide mukataa ile arazi tasarruf eden Karabalçık adlı yörük taifesinin kendilerine ait bulunan mezrayı haksız yere tasarruf ettiklerini savunarak şikayette bulunmuş, adı geçen yörükler ise “...eben an cedd mukataa-i kadime ile yüzelli seneden beri tasarrufumuzda olan arazi-i mezkure dahilinde olup...” (BŞS, B 90 46a) şeklindeki ifadelerinden sonra ellerinde bulunan temessüklerini göstererek haklarını korumuşlardır. Buna benzer bir diğer belgede de Aksu nahiyesinde yer alan yaylak alanı için çıkan anlaşmazlıkta yörüklerin haklarının gözetildiği görülmektedir (BŞS, B 116 60a). Yörügan taifesinden kişilerin ziraat edip öşr ve rüsumlarını verdiği halde dışardan bir kısım insanların ellerinde temessükleri olduğunu ileri sürerek bunların toprağını almak istemeleri üzerine durumun araştırılmasına yönelik olarak İstanbul’dan gönderilen ferman da önemlidir (Korkmaz, 2002). Görevlilerce yörüklerle eziyet edildiği durumlarda da derhal bu görevliler azledilmiştir. Bununla ilgili Bursa Kütüğü’nde yer alan bir belgede Haremeyn yörüklerinden dört kimseyi haksız yere zincire vurarak hapsedtiği ve reayaya nice zulüm ve teaddi eylediği şikâyet edildiğinden Abdülkerim Bey adlı görevli azledilmiştir (Kepecioğlu I, s. 19).

Her gruba yaylak ve kışlaklarıyla bir yurt verilmek suretiyle sınırları belirlenerek tahrir defterlerine kaydedilmiştir. Bu yurt alanı içinde göçerler hayvancılık yanında tarımla da uğraşmış, ormanlık veya bataklık araziye tarıma açmak suretiyle hem kendi ihtiyaçlarını karşılamış hem de pazarlamak üzere buğday, pamuk ve pirinç ekmişlerdir. Örneğin; Batı Anadolu ile Aşağı Kilikya’nın (Toroslar’ın aşağı kesimleri) nehir vadilerindeki arazi, sıtma yatağı bataklıklarla kaplı olup, büyük bir bölümü işlenmeyen atıl durumdaki topraklardan oluşmuştur. Kışlamak üzere buraya gelen göçerler bu toprakların bir bölümünü tarıma açarak pamuk ya da pirinç gibi ticari ürünler yetiştirmişlerdir. Yaylaklarına döndüklerinde geride bekçiler bırakmış, mahsulün toplanma zamanı geldiğinde ise geri gelmişlerdir. Bu gibi geçici yerleşimler (İnalçık, 2000) ve mezraalar zamanla küçük köylere dönüşmüştür (Gündüz, 1998).

Fakat konar-göçerlerin özellikle XVII. yüzyılın sonlarına doğru ciddi bir takım problemlere sebep olmaları, aşiretlere geniş çapta iskan politikalarının uygulanmasına yol açmıştır. Bu problemlerin en önemlisi, konar-göçer teşekküllerin merkezi bir devlet düzeniyle bağdaşmayan hayat tarzları nedeniyle, yerleşik halka verdikleri zararlardır. Bu zararlar içerisinde uzun savaşlar nedeniyle ortaya çıkan iktisadi baskıların da tesiriyle şekvet unsurlarına katılmak suretiyle yol kesip köy basmaları ile yaylak ve kışlakların arasındaki hareketleri sırasında ekili araziye hayvanlarına çiğnetip mahsulle-

rini yedirmeleri başta gelmektedir (Orhonlu, 1987). Örneğin Alâiye'nin bazı köylülerinin taaddilerinden şikayet ettikleri Yörüklerin ele geçirilip icap eden muamelenin yapılmasına dair istekleri bulunmaktadır (3 Numaralı Mühimme, 1993). Yörükler tarafından çıkarılan birçok problem özellikle mühimme defterlerinde yer almaktadır. İncelediğimiz bölgede geçen bir örnek de şöyledir: Beypazarı'nda yörük taifesinden Ergâyib'in, Şehzade Bâyezid taraftarı olduğu, Konya Muharebesi'nden sonra Beypazarı'na gelip bir derbendi mekan tutarak haramilik yaptığı, halka zulmettiği ve yaramazlığının sabit olduğu, ayrıca dinen küfrü icap eder sözler sarf etmesinden dolayı hakkında öldürülme fetvası bulunduğu ve halen Bursa Zindanı'nda mahbus olduğu Bursa Beyi tarafından bildirildiğinden, adı geçen şahsın ateşte yakılması ve emrin yerine getirildiğinin arz edilmesi istenmiştir (7 Numaralı Mühimme Defteri I, 1998). Manyas kadısına Yörük taifesinden Mehmed oğlu Mustafa'nın yazdırdığı sahte emirden dolayı kendisinin ve alakalıların gönderilmesi hakkında bir diğeri Bursa kadısına yine aynı olayla ilgili olarak adı geçen Yörük Mustafa'nın sahte emrini yazan Mehmed Çelebi ile diğer alakalı kimselerin gönderilmesi şeklinde Yörüklerin sahte evrak düzenlemelerine dair kayıtlar da bulunmaktadır (3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993). Sahtecilikle ilgili bir diğer örnekte ise Alaca Mescit Mahallesinde Şemseddin Zaviyesi'nin şeyhlik ve mütevellilik vazifesini Yörük taifesinden Şükrullah adlı kişinin vakfin şartlarına uymayan bir şekilde elde etmesine mahallenin ileri gelenleri bir araya gelmek suretiyle şikayette bulunmuş ve adı geçen kişi görevinden alınmıştır (BŞS, B 285 42b).

Kayseri'ye 35 kilometre mesafedeki bir yörük köyü olan Sakaltutan yerleşiminin tarihçesi, göçerlerin iskan sürecine ışık tutan güzel bir örnektir (Jennings, 1978). Yörük köyleri günümüze kadar genel kültür düzeyleri bakımından geri kalmışlardır. Bu yörük köyleri Kayseri kenti sınırları içinde akarsu vadilerinde kurulmuş olup, bahçecilik ve sulu tarım yapan ve elde ettiği ürünlerini de Kayseri'de pazarlayan eski gayrimüslim köyleri ölçüsünde gelişmemiştir. Benzer bir yapı incelediğimiz Hüdavendigâr sahasında da göze çarpmaktadır. Bu bölgede iç bölgelerin esas olarak tahıl tarımıyla uğraşan Türk-Yörük köyleri, Marmara kıyı şeridinin İstanbul pazarına dönük şarap ve zeytinyağı üretiminde yoğunlaşmış daha eski Rum köyleri kadar gelişmemiştir (İnalçık, 2000). Akdağ'a (1995) göre, bu gibi topluluklar buldukları köy, kasaba ya da şehirlerde, aileden başlayıp, köy veya şehrin bütün topluluğunu içine alan esas kitlenin dışında bırakılmış, devletin ana toplumuna ilişkisiz, kendi aralarında kaynaşmış toplumlar halinde çevresel bir kapalı topluluk hayatı yaşamaktadırlar.

Yerleşiklerin de konar-göçerlere yaptıkları haksızlıklar olmuştur. Örneğin kendilerine ayrılmış olan tımar gelirlerini artırmak maksadıyla sipahilerden pek çoğu göçerler için ayrılmış olan otlakları ekili araziye dönüş-

türmek istemiştir. Bunu yaparken de otlakların göçerlerce terkedilmiş olduğu bahanesini öne sürmüşlerdir (Barkan, 1943). Otlak ya da yaylak meselesi göçerler ve köylü halk arasında yaşanan en büyük sorunlardan biri olmuştur. Buna ilişkin olarak Kütahya ve Sandıklı kadınlarına gönderilen hüküm güzel bir örnektir: "...Sanduklu kazâsına tabî' Kayı nam cemâ'atün Kalendraş nâm karye halkı ile Kaplan Alanı demekle ma'ruf yaylak hususunda niza'ları olup tarafeynden ahkâm-ı şerîfe ihrâc olunup..." (3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993, s. 619) şeklinde devam eden metinde tarafların ellerinde bulunan temessüklerinin merkeze gönderilerek incelenmesi suretiyle çözümü yoluna gidilmiştir. Zaman zaman yörüklerin sahip oldukları hayvanlara yerleşikler tarafından saldırılar olmuş, hayvanları çalınmıştır. Örneğin Yörük taifesinden Es-seyyid Yusuf bin el-hac Bekir, "...ağılı basub çobanı bağladıklarından sonra ikişer guruş kıymetli oniki re's koyunu ahz ü kabz eylemişlerdir..." (BŞS, B 140 35a) şeklinde şikayette bulunmuş ve o bölgenin sakinlerinden olan zanlıları yakalatmıştır. Yine bir sicil örneğinde, yerleşiklerden bir kişinin yörügen taifesinden olduğunu belirttiği birinin aygırını çalarak kasaba sattığına dair itirafı görülmektedir (Korkmaz, 2002).

Raiyyet ve askerî şeklinde iki büyük zümreden oluşan Osmanlı toplumunun bir unsuru olarak, raiyyet kısmına tâbî olan (Çetintürk, 1943) yörüklerin ödemekle mükellef oldukları vergilerin başında besledikleri koyun ile birlikte keçilerden de alındığı anlaşılan "âdet-i ağnâm" (koyun resmi) gelmektedir. Kânunnâmelerde, genel olarak, "iki koyuna bir akça" şeklinde kaydedilmiş olan âdet-i ağnâm, "havâss-ı hümâyûn ve vüzerâ haslarından koyun başına bir akça zu'emâ ve erbâb-ı tımar karyelerinden iki koyuna bir akça" olarak tahsil edilmiştir. Koyun sayısının 300 olması halinde ise, sürü olarak kabul edilmiş, bazı mahallerde âlâ, evsat ve ednâ şeklinde sınıflandırılmakla beraber genellikle her bir sürüden 5 akça ağıl resmi veya bunun karşılığı olarak koyun ya da kuzu alınmıştır (Halaçoğlu 1997; Orhonlu 1987). Sürülerini başka tımar sahibinin toprağında veya mîrî yaylaklarda otlatan yörüklerden alınan bir diğer vergi, kânunnâmelerde resm-i mer'a veya resm-i otlak olarak da kaydedilmiş olan yaylak resmidir. Genel olarak bu vergi her sürüden bir koyun şeklinde tahsil edilmiştir (Çağatay, 1947). Yörüklerden alınan bir diğer vergi de genellikle her 100 koyundan 20 akça olarak tahsil edilen resm-i kışlaktır. Statülerine bağlı olarak ödemekle mükellef oldukları bu vergilerle beraber, zirâatla meşgul olmaları halinde, kul-luk akçası adı altında resm-i çift ve öşürlerini diğer reaya gibi ödemişlerdir. Başka sancaklardan gelip sipahi toprağında zirâatla meşgul olanlar da resm-i zemîn vermek durumunda kalmışlardır (Halaçoğlu, 1997). Osmanlı toplumunda vergiden muaf tutulan askeriye ve ilmiye olmak üzere iki sınıf mevcuttur. Bazı oymaklar iskan edilmelerine çalışıldığında veya artırılan vergiler nedeniyle zor duruma düştüklerinde vergi ve iskan memurlarına ya seyyidlik

yahut askerilik iddiasında bulunmuşlardır (Orhonlu, 1987). Bu duruma güzel bir örnek olarak Akçakoyun Yörüğü taifesinden Odancık karyesinde sakin bazılarının seyyidlik iddialarında bulunmaları gösterilebilir (Pay, 1987).

Konar-göçerlerden nüfusu kalabalık olanlar daha çok sancakbeyi, beylerbeyi, şehzade ve padişahların has reayası iken, vakıf reayası olanlar genellikle hanedana mensup sultan veya valide sultanların inşa ettirdiği dini ve sosyal tesislerin vakıf reayası statüsünde olmuşlardır. Örneğin; Aydın bölgesindeki Karaca Koyunlu Yörükleri padişah reayası, Konya'nın ova bölgesindeki At-Çekenler, II. Bâyezid Devri'nde şehzadelerin hassı, Adana bölgesindeki Türkmenlerin büyük bir kısmı Adana sancakbeyinin ve Bolu bölgesindeki Bolu yörükleri de Bolu sancakbeyinin hassı idiler. Tımar ve zeamet reayası olan konar-göçerler ise has veya sultan reayası ile valide sultan vakfı reayası olanlara oranla daha küçük gruplardan meydana gelmişlerdir. Bu durum onların gelirleri ile ilgilidir. Bilindiği gibi tımar ve zeamet tasarruf edenler, has ve vakfa ait gelirlerden daha az bir gelire sahiptirler. Bu durum küçük grupların tımar veya zeamet reayası olmasını daha ön plana çıkarmıştır² (Şahin, 1982). Konar-göçerlerin bu durumu bazen sorunlar da ortaya çıkarmıştır. Örneğin; "...Bozguş yörüğü taifesinden olup eben an ceddin hâss-ı mezkurun defterlü reyaları iken onbeş seneden mütecevizdir üzerlerine edası lazım gelen rüsumların edadan imtina iderler..." şeklinde Bozguş yörüklerinden bazı kimselerin ödemeleri gereken vergiyi ödememeleri üzerine, "---Bozguş yörüğü taifesinden olup eben an ceddin hâss-ı mezkurun defterlü reyaları olup hâss-ı mezkurun cem'-i mahsulüne memur olanları rüsumların vire geldiklerine yemin teklif olunduğlarında..." (BŞS, B 112 68b) şeklinde devam eden belgede adı geçen yörüklerin Gazi Hüdavendigâr has reyalarından olduklarına dair yemin etmeleriyle sorun giderilmiştir.

Anadolu göçbelerinin ekonomik katkılarının bir başka boyutu ise adeta kara ulaşımını tekellerinde bulundurmaları sayesinde olmuştur. Deve kervanlarıyla limanlardan, iskelelerden iç piyasa ve pazarlara ithal mallarını sevk ederken, istihsal merkezlerinden sahil şehirlerine ihraç mallarını boşaltmışlardır (Eröz, 1991). Adeta ana sermaye gözüyle baktıkları ve onlar için en önemli hayvan olan deveyi sistematik bir biçimde taşımacılıkta kullanmışlardır. Bazı göçerler bu işte o kadar maharetliydi ki, birer sermayedar gibi, sürülerine bakmaları için çoban tutmuş (BŞS, B 140 35a), kendileri uzun mesafe taşımacılığıyla ya da hayvan ticaretiyle uğraşmışlardır (İnalçık, 2000).

² Hüdavendigâr sahasındaki konar-göçerlerin bağlı oldukları Padişah Hasları, Evkaf-ı Seltin, Züema ve Sipahiyân, Mirliva Haslarına Göre Dağılımı için bakınız Tablo II.

Hem ordu teçhizatının hem de ticarî malların taşımacılığında kullanılan develer ortalama 250 kilo yükü taşıyabilmekteydi. Dolayısıyla at ya da katırın taşıyabileceği yükün neredeyse iki katı, deve ile daha az bir maliyetle taşınabilmiştir. 1399'da I. Bâyezid'in Antalya bölgesinden almış olduğu ganimet içinde on bin devenin bulunması oldukça dikkat çekicidir. Gerek bu bölgedeki, gerekse Batı Anadolu'daki deve sürücülerini Türkmen ya da göçer Araplardan oluşmuştur (İnalçık, 1983). Deve yetiştirmek Türkmen oymakları arasında o kadar yayılmıştır ki deve cinslerinden birisine Türkmen Devesi adı verilmiştir (Orhonlu, 1987). İncelediğimiz alanla ilgili olarak 1595 senesinde kılar-ı âmire için Bursa'dan İstanbul'a gelecek has unu taşıyan develer sefer-i hümayuna tayin olduklarından un taşıtırılamamıştır. Bursa kadısına yazılan bir hükümle unun her ne vasıtayla mümkün olursa gönderilmesi ve has un taşıyan develere bundan böyle müdahalede bulunulmaması emredilmiştir (Güçer, 1964).

Konar-göçerlerin ulaştıkları zenginliği göstermesi açısından Kütahya kadısına gönderilen hüküm önemlidir: "...hâliyâ yürük taifesinden... Bâyezid devcilerindendir diyü Kenan b. Abdullah nam kimesne kapucılar sûkında dutup soyup yedi yüz akça kıymetlü bir gümüşlü kılıcın ve berâtin ve bir çûka ferâce ve dolamasın ve dülbendin alduktan sonra..." (3 Numaralı Mühimme Defteri, 1993, s. 137) şeklindeki metinde şahsın öldürülme sebebinin Şehzade Bâyezid'in devcilerinden olması ve yanında bulundurduğu eşyaların kıymeti dikkat çekicidir. Yine zenginliğin bir diğer göstergesi de sahip olunan kölelerdir. İncelediğimiz dönemde "...Edincik nam karyede sakın yörügan taifesinden Koçmar Cemaatinden elhac Abdullah b. elhac Musa nam kimesne uzun boylu açık kaşlı sarı ela gözlü Rusiyyu'l-asl..." (BŞS B 102 32b) şeklinde tarif edilen bir köleyi azat edişi sahip olduğu zenginliği göstermesi açısından önemlidir.

Yerleşiklerden farklı olarak, göçerleri bir bölgeden diğerine nakletmek (Halaçoğlu 1997; Orhonlu 1987) vergi tahsili açısından çok da sorun oluşturmadığından dolayı, devlet tarafından çok çeşitli işlerde kullanılmışlardır. Devlet, göçerleri kimi zaman Balkanlarda destek birlikleri olarak örgütlemiş (Gökbilgin, 1957), Anadolu'dan Rumeli'ye sürerek yolların stratejik bakımdan önemli noktalarına ya da dağ geçitlerine yani derbentlere (Orhonlu, 1990) yerleştirmiştir. Kimi zaman da madenler, çeltikçilik, devlet için at yetiştirici ve eğiticiliği (Karadeniz, 1995), kale tamiri gibi işlerde vergi muafiyeti (İnalçık, 1959; İnalçık 1996) karşılığında kullanmıştır. Bazı göçer gruplarını da, başta göçerlerin buldukları şehirler olmak üzere, saraya ya da orduya tereyağı, et gibi besin maddeleri yanında ok ve yay gibi savaş malzemesi temin etmekle de görevlendirmiştir. Diyarbakır beylerbeyine gönderilen İstanbul'un et ihtiyacını temin etmek üzere Türkmen koyunlarının gönderilmesi (3 Numaralı Mühimme, 1993), İstanbul'da et sıkıntısı

çekildiğinden Eskişehir, Yenişehir ve Bazarçık kazalarındaki Türkmen koyunlarının bıçağa yarayanlarından altmışbin adet koyun gönderilmesi (12 Numaralı Mühimme Defteri II, 1996) şeklinde pek çok kayıt vardır. İstanbul'un et ihtiyacının bir bölümünün karşılanmasında Rumeli Yörükleri (Ahmet R., 1987), Halep ve Yeni İl Türkmenleri (Ahmet R., 1989) ile Bozulus Türkmenleri etkin rol oynamıştır. İstanbul'a gönderilen koyunlar daha önce tespit edilen bir ücret karşılığında satılmıştır. Kasapbaşı zimmetinde alacağı kalan Türkmenler, bu paranın ödemekle mükellef oldukları avarız ve sürsat bedeline karşılık olarak tahsil edilmesini de talep edebilmişlerdir (Gündüz, 1997b). Şehre Türkmenler tarafından getirilen koyunların satışı gelişigüzel olmayıp belirli kurallar çerçevesinde kasap taifesinin kehüdalarının denetiminde yapılmıştır. Bazen de bu kurallara riayet edilmediğinden dolayı şikayette bulunulmuştur (BŞS B 114 17a).

Salgın hastalıklar gibi toplumu etkileyen kimi durumlarda yörükler de etkilenmiştir. Böyle bir duruma örnek olması açısından şu güzel bir örnektir: "...yörük taifesi tâ'un olmağla ekseri fevt olup eşküncü yamaklarından cüz'i kimesne kalup haymaneleri dahi vefa eylemeyup eşküncileri yamakları fakir u kalil olup hıdmet dahi ziyade olup hıdmete kudretleri olmayup birkaç nefer dahi ziyade yamak tayin olunmasın bildirmişsin. İmdi her ocağa beşer nefer yamak yörük tevabi'inden yazmak emredüp buyurdum ki..." (12 Numaralı Mühimme Defteri I, 1996, s. 358) şeklindeki hükümde yörüklerin vebadan zarar görmesi ve çoğunun vefat etmesi, eşkinci ve yamak sayısının azalması sebebiyle defter harici yörük ve haymânelerden her ocağa beşer nefer yamak kaydedilmesi istenmiştir. Konar-göçerlerin yaşam tarzları, bir bakıma yerleşiklere oranla, salgın hastalık riskini azaltmıştır. Yerleşimin seyrek olduğu uç bölgelerinde dolaşma, insanlarla ilişkiye geçme riskini azalttığı gibi konar-göçerlerin ölen aşiret üyelerini yolda bırakıp gitmeleri de hastalıklardan daha iyi korunmalarını sağlamıştır. Bir diğer ilginç etmen de at ve keçilerin kokusunun salgın hastalıklar taşıyan pireleri öldürmesidir. Başlıca geçim kaynağı bu tür hayvanları yetiştirmek olan konar-göçerler böylelikle salgın hastalıklardan daha iyi korunmuşlardır (Erder, 1975).

Yerleşik halkın, başta merkezî yönetim bürokratları olmak üzere, göçerler hakkındaki yargılarını bir eleştiri süzgecinden geçirmeksizin benimsemek yanıltıcı olabilir (Vryonis, 1975). Çünkü Türkmen göçerler yerleşik toplumun ayrılmaz bir parçasını oluşturdukları gibi toplumun varlığı için çok önemli olan birçok işlevleri de yerine getirmişlerdir. Başta da ifade ettiğimiz gibi Hüdavendigâr sahası hem yerleşikler hem de konar-göçerler için ideal bir yaşam sahası olmuştur. Fakat burada yaşayan konar-göçerler Anadolu'nun diğer bölgelerindeki gibi ulus mahiyetini alamadıklarından araştırmacıların pek dikkatini çekmemiştir. Oysa bu saha üzerinde yapılacak kapsamlı bir çalışma ile Osmanlı'nın ilk yerleşikliğe geçtiği bir bölge olması yanında

barındırdığı konar-göçerlerin varlığı açısından da önemli neticelere ulaşıla-
cağı inancındayız.

Tablo I.
Hüdavendigâr Sahasında Bulunan Yörük Cemaatlerinin
Kazalara Göre Dağılımı

Cemaatin Adı	Bulunduğu Yer
Ahmedçiler Yörük Cemaati	Bey-bâzârı
İn-özü Cemaati	Bey-bâzârı
Virancık Cemaati	Bey-bâzârı
Derbencik Cemaati	Bey-bâzârı
Akça-koyunlu Yörükleri Cemaati	Bursa
Serhanlar Yörük Cemaati	Bursa
Avçılar Cemaati	Tuzla
Yörük Cemaati	Tuzla
Hasunlar Cemaati	Tuzla
Avçılar Cemaati	Tarhala
Deli Mustafa Cemaati	Tarhala
Karacalar Cemaati	Tarhala
Aydın Beylü Cemaati	Seferihisar
Doğanlı Cemaati	Seferihisar
Kozanlı Cemaati	Seferihisar
Eymir Toğay Cemaati	Seferihisar
Bergama Yörükleri Cemaati	Bergama
Karacalar	Bergama
Şehzade Yörükleri Cemaati	Bergama
Yaycılar Cemaati	Bergama
Canbazan Cemaati	Bergama
Danışmendlü Cemaati	Domaniç
Eymirler Yörükleri Cemaati	Mihaliç
Keçililer Yörükleri Cemaati	Mihaliç
Orducular Cemaati	Mihaliç
Karacalar Cemaati	Kebsud
Korkudlar Yörükleri Cemaati	Kebsud
Karacalar Cemaati	Adranos
Korkudlar Cemaati	Kite
Güde Yörükleri Cemaati	Ermeni Bazarı
Söğüd Yörükleri	Söğüt
Kurbancı Yörükleri	Göynük

(166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri ile Hüdavendigâr
Livası Tahrir Defterleri I'den faydalanılarak hazırlanmıştır)

Tablo II.
Hüdavendigâr Sahasında Bulunan Yörüklerin Tabi Oldukları
Padişah Hasları, Evkaf-ı Selatin, Züema ve Sipahiyan,
Mirliva Haslarına Göre Dağılımı

Kaza	Padişah Hasları	Evkaf-ı Selatin	Züema ve Sipahiyan	Mirliva Hasları
Beybazarı			Ahmedciler	İn-özü, Virancık, Derbendcik
Bursa	Akçakoyunlu	Serhanlar (Emir Sultan Evkafı) ³		
Tuzla		Hasunlar (Sultan Murad Evkafı)	Yörük Cemaati, Avcılar	
Tarhala		Deli Mustafa Cemaati (Sultan Murad Evkafı)	Karacalar, Avcılar	
Sifrihisar			Aydınbegli, Doğanlu, Eymir Togan, Kozanlu	
Bergama	Bergama Yörükleri, Karacalar		Şehzade Yörükleri, Yaycılar Cemaati, Canbazan Cemaati	
Domaniç				Danişmendlü
Mihaliç		Eymirler (Hazret-i Emir), Keçililer (Hazret-i Emir), Orducular (Hazret-i Emir)		
Kebsud	Karacalar	Korkudlar (Hazret-i Emir)		
Adranos			Karacalar	
Kite		Korkudlar (Hazret-i Emir)		
Ermeni Bazarı			Güde Yörükleri	
Söğüt		Söğüd Yörükleri (Sultan Murad Evkafı)		
Göynük			Kurbancı Yörükleri	

(166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri ile Hüdavendigâr
Livası Tahrir Defterleri I' den faydalanılarak hazırlanmıştır)

³ Bursa Kütüğünde Emirsultan Evkafı sıralanırken evkaf dahilindeki yörükler haneleriyle birlikte verilmiştir. Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, II, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, No:4520, s. 29.

KAYNAKLAR

- Ahmet R. (1987). *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ahmet R. (1989). *Anadolu'da Türk Aşiretleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Akdağ, M. (1995). *Türkiyenin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (1453-1559) II*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Barkan, Ö. L. (1943). *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mâlî Esasları*. Kanunlar I. İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları.
- Barkan, Ö. L., E. Meriçli (nşr.). (1998). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BŞS (Bursa Şer'iyeye Sicilleri) B 83, B 90, B 102, B 112, B 114, B 116, B 140, B 285. Ankara Milli Kütüphane.
- Çağatay, N. (1947). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, V/5, 509-519.
- Çetintürk, S. (1943). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yürük Sınıfı ve Hukûkî Statüleri*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, II, 107-116.
- Çubuk, V. (1986). *Yörük*. İslam Ansiklopedisi, 13, 430-435.
- Emecen, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erder, L. (1975). *The Measurement of Preindustrial Population Changes: The Ottoman Empire from the 15th to the 17th Centuries*. Middle Eastern Studies II. 284-301.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (1957). *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*. İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gökçe, T. (2000). *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gökçen, İ. (1946). *16. ve 17. Asır Sicillerine Göre Saruhan'da Yürük ve Türkmenler*. İstanbul: Manisa Halkevi Yayınları.
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

- Gündüz, T. (1997a). Türkmen Adına Dair Bazı Fikirler. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, I (2), 21-25.
- Gündüz, T. (1997b). Anadolu’da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri 1540-1640”, Ankara: Bilge Yayınları.
- Gündüz, T. (1998). Kayseri’de Mezraaların Köye Dönüşmesinde Konar-Göçer Aşiretlerin Rolü. 2. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumunda Sunulan Bildiri, Kayseri.
- Halaçoğlu, Y. (1997), XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. (1959). Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu. Belleten, XXIII, 575-610.
- İnalcık, H. (1983). Arab Camel Drivers in Western Anatolia in the Fifteenth Century. Revue d’Histoire Maghrebine, X/31-32, 263-267.
- İnalcık, H. (1986). The Yörüks: Their Origins, Expansion and Economic Role. Oriental Carpet and Textile Studies I. R. Pinner and W. Denny (eds.). 39-65.
- İnalcık, H. (1996). Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi. İstanbul: Eren Yayınları.
- İnalcık, H. (2000). Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I, İstanbul: Eren Yayınları.
- Jennings, R. C. (1978). Sakaltutan four centuries ago. International Journal of Middle East Studies, I, 89-98.
- Karadeniz, H. B. (1995). Atçeken Oymakları, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kepecioğlu, K. Bursa Kütüğü, I-II, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, No: 4519-4520.
- Korkmaz, G. (2002). B 18 ve A 152 Numaralı Bursa Mahkeme Sicillerinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kütükoğlu, M. S. (1990). XVI. Yüzyıl İzmir Kazasında Cemaat Adı Taşıyan Köyler. V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresinde Sunulan Bildiri, Ankara.
- Lindner, R. P. (2000) Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar (Çev. Müfit Günay), Ankara: İmge Kitabevi. (Orijinal baskı tarihi 1983).
- 12 Numaralı Mühimme Defteri I-II (1996). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Orhonlu, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı. İstanbul: Eren Yayınları.

- Orhonlu, C. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı, İstanbul: Eren Yayınları.
- Pay, S. (1987). 1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili (Analiz ve Değerlendirme). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sümer, F. (1952) XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmi Bir Bakış. İktisat Fakültesi Mecmuası, XI, 509-523.
- Şahin, İ. (1982) Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukukî Nizâmları. Türk Kültürü. XX/227, 285-290.
- Tanoğlu, A. (1954). İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler, Metod, TM, XI, 1-32.
- 3 Numaralı Mühimme Defteri (1993), Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Vryonis, S. (1975). Nomadization and Islamization in Asia Minor. DO, XXIX, 42-71.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri I. (1998) Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530). (1995). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.